

ISSN 0352-5716 | UDC 93/99(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ИСТОРИЈУ

109
(1/2024)

НОВИ САД
2024

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ и РАСПРАВЕ
ARTICLES and TREATISES

Ана Вукадиновић
ВЕЛИКИ КАЗНАЦ
ЈОВАН ДРАГОСЛАВ:
ВЕЛМОЖА КРАЉА МИЛУТИНА	Ana Vukadinović
GREAT KAZNAC
JOVAN DRAGOSLAV:
KING MILUTIN'S NOBLEMAN
9–18	
Марија Васиљевић
НОВИ ЗАШТИТНИК
ХРИШЋАНА
У ОСМАНСКОМ ЦАРСТВУ:
СВЕТИ СТЕФАН ШТИЉАНОВИЋ	Marija Vasiljević
THE NEW PROTECTOR
OF CHRISTIANS IN
THE OTTOMAN EMPIRE:
SAINT STEFAN ŠTILJANOVIĆ
19–34	
Василије Ђ. Крестић
ПИСМО ПАТРИЈАРХА РАЈАЧИЋА
МИНИСТРУ ПРЕДСЕДНИКУ
АУСТРИЈЕ ГРОФУ РЕХБЕРГУ	Vasilije Đ. Krestić
LETTER OF PATRIARCH RAJAČIĆ
TO MINISTER PRESIDENT OF
AUSTRIA COUNT RENBERG
35–56	
Нино Делић
ПРАВОСЛАВНО СТАНОВНИШТВО
ДАЛМАЦИЈЕ ПРЕМА ПОПИСИМА
СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
(1850–1860)	Nino Delić
THE ORTHODOX POPULATION
OF DALMATIA DUE TO
SERBIAN ORTHODOX CHURCH
CENSUSES 1850–1860
57–79	
Урош Татић
ФРАНЦУСКИ ПРЕДЛОЗИ
АУСТРИЈИ О ТЕРИТОРИЈАЛНИМ
ДОБИТИМА
НА БАЛКАНУ.
Пут Јована Мариновића у Париз
1863. године	Uroš Tatić
LES PROPOSITIONS DE LA FRANCE
À L'AUTRICHE SUR LES AVANTAGES
TERRITORIAUX DANS
LES BALKANS.
Le voyage du président du conseil
Jovan Marinović à Paris en 1863
81–96	

Слободан О. Јовановић Slobodan O. Jovanović
ОРТАЧКИ УГОВОРИ КАО НАЧИН PARTNERSHIP AGREEMENTS
ПРИВРЕДНОГ УДРУЖИВАЊА AS ECONOMIC ASSOCIATIONS IN
У СРБИЈИ XIX ВЕКА SERBIA IN THE 19th CENTURY
97–107

Душан Фундић Dušan Fundić
СПОЉНА ПОЛИТИКА FOREIGN POLICY OF
АУСТРОУГАРСКЕ И AUSTRIA-HUNGARY AND
КНЕЖЕВИНА АЛБАНИЈА THE PRINCIPALITY OF ALBANIA
(1914–1915) (1914–1915)
109–124

Никола Станковић Nikola Stanković
ДИНАСТИЈА ХАБЗБУРГА ПОД THE HABSBURG DYNASTY
НАДЗОРОМ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ UNDER THE SUPERVISION OF
ДИПЛОМАТИЈЕ (1918–1940) YUGOSLAV DIPLOMACY (1918–1940)
125–137

Александар Ракоњац Aleksandar Rakonjac
ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ СУКОБА ECONOMIC ASPECTS OF
ЈУГОСЛАВИЈЕ СА СССР-ОМ ИЗ THE YUGOSLAV-SOVIET SPLIT
1948. ГОДИНЕ У СВЕТЛУ FROM 1948 IN THE LIGHT OF
ПРИВРЕДНЕ САРАДЊЕ СА ECONOMIC COOPERATION WITH
ЗАПАДОМ (1945–1948) THE WEST (1945–1948)
139–162

ПРИКАЗИ и БЕЛЕШКЕ / REVIEWS and NOTES

Алекса М. Поповић
Горан Васин, Ненад Нинковић, *Историја Карловачке митрополије,*
„Прометеј”, Радио телевизија Војводине, Едиција „Пречански Срби до слома
Аустроугарске”, књ. 22, Нови Сад 2022, 342 стр.
163–164

Јелена Зеленовић
Породица Дунђерски – грађанска култура српске Војводине: зборник радова
са научног скупа „Породица Дунђерски – грађанска култура српске Војводине”
одржаног у Србобрану 17. нов. 2022. год. књ. 2; уредили Милан Мишић,
Зорица Хаџић Радовић, Снежана Мишић; Матица српска и Дом културе
Србобран, Нови Сад – Србобран 2023, 262 стр.
165–167

Немања С. Димитријевић
Марко Марковић, *Градови Косова и Метохије 1878–1941,*
Архив Косова и Метохије, Грачаница, 2024, 357 стр.
168–169

Владимир М. Николић
АУТОРИ У ОВОМ БРОЈУ / AUTHORS IN THIS ISSUE
171–173

Владимир М. Николић
РЕГИСТАР / REGISTER
175–187

ПОЛИТИКА УРЕДНИШТВА / EDITORIAL POLICY
189–198

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ / INSTRUCTION TO AUTHORS
199–204

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ
205

Др АЛЕКСАНДАР РАКОЊАЦ, научни сарадник
Институт за новију историју Србије
Трг Николе Пашића 11/4, Београд, Србија
Е-адреса: aleksandar.rakonjac90@gmail.com

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ СУКОБА ЈУГОСЛАВИЈЕ СА СССР-ОМ ИЗ 1948. ГОДИНЕ У СВЕТЛУ ПРИВРЕДНЕ САРАДЊЕ СА ЗАПАДОМ (1945–1948)

САЖЕТАК: У тексту ће се на основу широке изворне основе анализирати на који начин су економски односи с државама које су се по завршетку Другог светског рата нашле окупљене око новог светског хегемона, Сједињених Америчких Држава, заштитника и промотера тржишних вредности и капиталистичког друштвеног поретка, утицали на почетак сукоба са СССР-ом 1948. године.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Југославија, спољна трговина, Запад, САД, Велика Британија

Епохалне политичке промене које су се десиле на истоку европског континента у последњој етапи Другог светског рата имале су далекосежне последице на будућност целокупног међународног поретка. Прелазак Црвене армије преко совјетске границе на путу ка Берлину на својеврстан начин представљао је излазак СССР из двадесетогодишње економске блокаде. Нови економски односи који су настајали на таласу совјетских победа, „запљуснули” су и Југославију у којој се током рата, поред борбе против окупатора и његових сарадника, паралелно одвијала и аутентична револуција под вођством комуниста.¹ Уласком Народноослободилачке војске у Београд октобра 1944. године покренути су процеси који су из корена почели да мењају

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. фебруара 2023.

¹ Ivan T. Berend, *Ekonomska istorija Evrope u XX veku. Ekonomski modeli od laissez-faire do globalizacije*, Beograd 2009, 174–176; Antony Beevor, *The fall of Berlin 1945*, New York 2002, 386–405; Peter Calvocoressi, Guy Wint and John Pritchard, *Total War, The Causes and Courses of the Second World War*, London 1989, 569.

социјалне односе у земљи и тиме наговештавају изглед будућег друштва.² Завршетак Другог светског рата у Југославији средином маја исте године наметнуо је решавање мноштва питања из домена привредне политике. Обнова трговинских односа с иностранством била је једно од приоритетних како економских, тако и спољнополитичких питања с обзиром да су многе привредне гране тешко пострадале и да се осећала несташница свега неопходног за успостављање редовног привредног живота.³

Успостављање економске сарадње са идеолошки блиским СССР-ом и осталим државама које су се нашле под окриљем совјетског политичког утицаја није могло да гурне у засенак привредне односе са западним делом света. Трговина са земљама које су задржале парламентарно демократско политичко уређење и капиталистички друштвени поредак потпавши после Другог светског рата под доминантан утицај Сједињених Америчких Држава и Велике Британије, била је у много чему условљена предратним привредним везама и техничко-технолошким карактеристикама југословенске привреде. Трговинска активност у претходним деценијама и вековима усмеравала је привреде југословенског простора према оближњим тржиштима Аустрије, Немачке и Италије, а потом и ка пијацама Западне Европе, па су отуда чврсто трасиране линије сарадње са тим тржиштима биле споне које се нису могле лако раскинути никаквим волунтаристичким потезима дневне политике.⁴ Поред тога, преовлађујући утицај страног капитала у међуратном периоду пореклом из разних западних земаља допринео је успостављању доминације управо техничких направа из тих држава у југословенским фабрикама. Једном речју, наслеђене трговинске везе и технолошка инфраструктура биле су кључне детерминанте које су спречавале послератне привредне руководиоце да приликом креирања планова трговинске сарадње искључе државе које су се нашле са западне стране онога што ће британски државник Винстон Черчил на предавању у Фултону лета 1946. године назвати „Гвоздена завеса”.⁵

Са друге стране, околност да су се у индустријским предузећима могле наћи машине из већине западних држава представљала је у политичком смислу велику олакшицу, стога што су тиме умањиване могућности политичких учена великих западних сила приликом набавки опреме. Тако су диверсификовани извори снабдевања технологијама и репроматеријалом постали

² Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988*, I–III, Beograd 1988, I, 414; B. Petranović, *AVNOJ i revolucionarna smena vlasti 1942–1945*, Beograd 1976, 333–335.

³ Архив Југославије (АЈ), Канцеларија Маршала Југославије (КМЈ), 836/III-2-д/4, Кратак извештај управе спољне трговине о стању трговинских односа и робног промета Југославије са иностранством, 1945. година, 1–2; АЈ, Савезна планска комисија (СПК), 41-5-5, Студија о привредној обнови земље, 1945. година; Ljubodrag Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944–1974)*, Beograd 2014, 67.

⁴ АЈ, 836/I-3-a/5, Елаборати о односима Југославије са европским земљама и САД између два рата; *Стайистички годишњак Краљевине Југославије за 1929. годину*, Београд 1932, 264–267; *Стайистички годишњак Краљевине Југославије за 1934–1935. годину*, Београд 1937, 177–180; *Стайистички годишњак Краљевине Југославије за 1940. годину*, Београд 1941, 234–235.

⁵ АЈ, Привредни савет Владе ФНРЈ (ПСВФНРЈ), 40-41-99, Елаборат Станка Даниловића „Страни капитал у Југославији”; Bruce L. Brager, *The Iron Curtain, The Cold War in Europe*, Philadelphia 2004, 3–4; Allan M. Winkler, *The Cold War, A History in Documents*, Oxford 2003, 23.

једна од значајних предности које су југословенски комунисти наследили по успостављању власти у земљи. То је омогућило да се приликом замене постојеће и набавке нове капиталне опреме отклони могућност наметања тоталног економског ембарга од стране САД и Велике Британије, које су поред свега окупацијом западних територија Немачке загосподариле и једном од водећих светских привреда, са којом је Југославија имала интензивно развијене пословне везе још од почетка 30-их година XX века.⁶ Међутим, две ствари су почев од 1946. године почеле да нарушавају ту повољну околност. Прва је чињеница да је пристизање капиталне опреме на име репарација у Југославију исте године из претежно британске и америчке окупационе зоне Немачке покренула промене у технолошкој структури југословенских предузећа која су се налазила у процесу реконструкције,⁷ док је друга повезана са обилном помоћу која је преко UNRRA-е допремана из Америке а у нешто мањем обиму и из Британије. Прилив фабричких машина, транспортних средстава и трактора посредством UNRRA-е у Југославију током прве две послератне године битно је изменио техничко-технолошку структуру југословенске привреде стављајући је у знатној мери у зависност од САД. О значају помоћи која је примљена најбоље сведочи податак да се без америчких трактора највећи део машинске обраде земље већ 1947. године више није могао обавити, као и да се аутомобилски транспорт углавном извршавао америчким камионима. С друге стране, гориво увозено после рата највећим делом из СССР-а било је ниског квалитета и отуда неподесно за америчке моторе који су изискивали горива високог квалитета, па је то стварало огромне проблеме за југословенску привреду која је имала ограничене могућности набавке високооктанских бензина с обзиром да су нафтне компаније из САД и Велике Британије држале око 80% светског тржишта.⁸

Помоћ у машинама која је пристизала махом са западне стране Атлантика далекосежно је утицала на све европске државе. Трансфер америчких технологија у Европу био је суптилно оружје којим су европске привреде чврсто везане за америчку индустрију, а тога су југословенски привредни руководиоци већ 1947. године постали дубоко свесни.⁹ Оно што је донекле

⁶ Драган Алексић, *Привреда Србије у Другом светском рату*, Београд 2002, 101–110; Milan D. Ristović, *Немачки „Нови поредак” и југоistočna Европа 1940/41–1944/1945, Планови о будућности пракса*, Београд 2005, 12–25; Perica Hadži-Jovančić, *Treći rajh i Jugoslavija: Ekonomija straha 1933–1941*, Београд 2022.

⁷ АЈ, Репарациона комисија при Влади ФНРЈ (РКВФНРЈ), 54–64–139, Кратка информација о раду Репарационе комисије Владе ФНРЈ за период 1946–1953. године и остварењу репарационих и реституционих захтева, 1. 3. 1954.

⁸ АЈ, 836/1–4–а/31, Информације о начину расподеле UNRRA-ине робе за обнову индустрије, 1946; АЈ, Министарство спољне трговине Владе ФНРЈ (МСТВФНРЈ), 9–186, „Југопетрол”, Елаборат о горивима потребним за југословенску индустрију, 1947. година; John R. Lampe, Russell O. Prickett, Ljubisa S. Adamovic, *Yugoslav-American Economic Relations Since World War II*, Durham and London 1990, 21–23; Aleksandar Rakonjac, „Obnova jugoslovenske industrije 1944–1947. Ideje, planovi, praksa”, *Istorija 20. veka*, 2 (2018), 99; Југославија је приликом увоза бензина морала највећим делом да се ослања на суседну Румунију приликом куповине квалитетнијег типа бензина, али у веома малим количинама због немогућности румунске нафтне индустрије да испоручи веће количине.

⁹ АЈ, 836/1–3–е/2, Материјал о Маршаловом плану, 3. 5. 1948; Aqueil Ahmad and Arthur S. Wilke, “Technology Transfer in the New International Economic Order: Options, Obstacles,

олакшавало ситуацију били су добри изгледи да се са осталим земљама на западној половини Европе осигура несметана привредна сарадња, али изнад свега непољуљана вера у индустријску а тиме и техничко-технолошку све-моћ Совјетског Савеза.¹⁰ С тим у вези, југословенско руководство, још увек опијено револуционарним заносом и војним победама, давало је себи за право да у погледу нерешених међународних питања која су се тичала Југославије делује неочекивано агресивно према англоамеричким савезницима. Иако су ирационални политички потези у погледу Трста и помоћи грчким партизанима имали сопствену револуционарну логику, то није спречило Југославију да започне са успостављањем отворених канала сарадње са другим државама на западу континента, али и да у мери у којој је то било могуће побољша односе са САД и Великом Британијом са којима су односи почели да се нарушавају од момента кад су међународно признали Привремену владу Демократске Федеративне Југославије.¹¹

* * *

Југословенско неупитно праћење совјетског спољнополитичког курса у првим послератним месецима било је чврсто утемељено савезничким уговором склопљеним у Москви још у априлу 1945. године.¹² На такве поступке југословенског државног врха није се благонаклоно гледало у Лондону и Вашингтону. Према британском виђењу то је значило напуштање политике „равнотеже“ створене кроз „политику компромиса“ Стаљина и Черчила. Ипак, ни ставови британских и америчких дипломата нису били јединствени по питању даљих потеза југословенског државног руководства.¹³ Упркос сумњичавом ставу западних савезника, уговор који је склопљен с UNRRA-ом још крајем марта 1945. године сведочи да је југословенска влада била дубоко свесна важности сарадње са Западом.¹⁴ Покушај представника југословенске Владе на оснивачкој конференцији Уједињених нација у Сан Франциску, Рудолфа Бићанића, да са представницима америчке Владе издејствује реализацију 500 милиона долара вредног кредита на основу Уговора о зајму и најму, још једна је потврда да су југословенски комунисти и поред идеолошке

and Dilemmas”, in: *The Political Economy of International Technology Transfer*, Editors John R. McIntyre and Daniel S. Papp, New York 1986, 78; Mark E. Schaffer, “Technology Transfer and East-West Relations: Editor’s Introduction”, in: *Technology Transfer and East-West Relations*, editor Mark E. Schaffer, New York 1985.

¹⁰ АЈ, Министарство тешке индустрије Владе ФНРЈ (МТИВФНРЈ), 16-92-100, Тражење техничке помоћи од СССР-а, 11. 11. 1947.

¹¹ АЈ, 836/1-2-а/67, Пријем сенатора САД Клода П. Пепера код маршала Тита, Београд, 28. 10. 1945; В. Petranović, *Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ*, Beograd 1964, 87–89.

¹² АЈ, Президијум Народне скупштине ФНРЈ (ПНСФНРЈ), 15-15-262, Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између Југославије и Савеза Совјетских Социјалистичких Република; *Југославија–СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1946–1964*, приређивачи Л. А. Величанскаја и други, Београд 2014, 1/7.

¹³ Љ. Dimić, *нав. дело*, 45–52.

¹⁴ Б. Петрановић, „Привремена влада Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ)”, *Историјски гласник* 1 (1986), 127.

искључивости морали да као важну економску чињеницу уваже сарадњу са Западом.¹⁵

Проблеми и неразумевање на које је Југославија по завршетку рата наилазила у сарадњи са западним државама тицали су се и несигурности имовине компанија које су пре рата пословале на југословенском тржишту. Фирме из западних земаља су по успостављању мира започеле са притиском на владе својих држава да склапање било каквог привредног споразума са Југославијом услове регулисањем имовинског статуса, односно да југословенска страна дâ чврсту гаранцију да њихова имовина неће бити конфискована. Међутим, југословенска влада је, под изговором да су радиле за ратну привреду непријатеља, конфисковала све иностране фирме, јер није било готово ниједне фабрике у страном власништву која је остала ван контроле окупаторског управног апарата. Тако је југословенска страна служећи се тим аргументом ставила стране фирме под своју управу. Но, владе западних држава нису биле спремне да због притиска својих привредних кругова затворе врата сарадње,¹⁶ већ су инсистирале на склапању монетарних споразума као претходнице директних девизних плаћања приликом обављања купопродајних послова. Оне су настојале да на све начине избегну клиринг као модел размене у покушају да рестаурирају светску трговину на основама мултилатерализма. Предводник ове идеје биле су САД, чији су водећи економисти сматрали да се криза која је трајала дуже од 15 година може превазићи једино поновним успостављањем слободне светске трговине. С тим циљем је формирана међународна финансијска организација, Међународни монетарни фонд¹⁷, који је договором у Бретон Вудсу добио задатак да изврши изградњу и интеграцију новог система.¹⁸ И ако је била потписница споразума у Бретон Вудсу¹⁹, Југославија није била спремна да се прихвати

¹⁵ АЈ, 836/III-1-a/4, Извештај Рудолфа Бићанића о стању преговора о извршењу Уговора о зајму и најму и осталим питањима, Сан Франциско, 7. 5. 1945.

¹⁶ Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), 1945, Политичка архива (ПА), Швајцарска, ф. 31, д. 5482, Извештај В. Срзентића МИП-у, 30. октобар 1945; ДАМСПРС, 1945, ПА, Француска, ф. 9, д. 0186, Ед мемоар Владе Француске југословенском МИП-у, 15. фебруар 1945.

¹⁷ Југославија је постала чланица ММФ, а потом и акционар у Међународној банци за обнову и развој, којој је до 25. септембра 1946. уплатила 3 милиона и 200 хиљада долара, узевши тиме учешће у 8% банчних акција, с јасним ставом владе да ће се на сваки позив Банке за упис акција Влада ФНРЈ одазвати позиву. Југославија је овим потезом ставила до знања да не жели да буде аутархична привреда, већ равноправан и суверен економски партнер свих држава света (ДАМСПРС, 1946, ПА, Међународне организације, ф. 60, д. 14138, Писмо министра иностраних послова С. Симића председнику Међународне банке за обнову и развој, 22. новембар 1946).

¹⁸ Filippo Cesarano, *Monetary theory and Bretton Woods, The Construction of an International Monetary Order*, Cambridge 2006, 100–201.

¹⁹ Завршетак рата у Европи скинуо је с дневног реда питања ратне привреде и отворио процес преласка на мирнодопски колосек. На светском нивоу наметала се потреба редифинисања и реконструкције светских монетарних и финансијских механизма који су довели до Велике економске кризе тридесетих година. С том идејом на конференцији у Бретон Вудсу јула 1944. године окупили су се представници четрдесет четири државе света и постигли споразум о оснивању Међународног монетарног фонда и Међународне банке за обнову и развој, чиме су постављени темељи међународних привредних односа. Улога која је намењена овим два институцијама од светског значаја била је координација и брига о поштовању

начела слободне трговине у међусобној размени коју су подстицале САД. Међутим, због опште послератне привредне кризе ни остале земље нису прихватиле да у тим околностима у дело спроведу споразум.²⁰

Први наступ југословенске спољне трговине на западним тржиштима одиграо се у Швајцарској где је Југославија крајем априла 1945. године упутила прву трговинску делегацију. Састав су чинили Иван Поповић, др Ристо Јелацин и др Францо Авчина. У прилог чињеници да је мисија у Швајцарској била од изузетне важности за Југославију, много говори и њен састав у којој су се налазила два доктора наука.²¹ Разлог који је упућивао Југославију да Швајцарску уврсти у државе првог приоритета састојао се из две околности – једне глобалне и друге домаће природе. На прву, глобалну, утицај су имале девастиране европске привреде код којих у првим послератним данима нису могле бити извршене набавке. То се пре свега односило на главне прератне спољнотрговинске партнере – Немачку, Аустрију и Италију, које су претрпеле знатна разарања, док је неутрална Швајцарска чак повећала индустријске капацитете. Користећи се повољном послератном економском конјуктуром захваљујући чињеници да се налазила окружена порушеним земљама и да није имала конкуренцију међу европским индустријским државама, Швајцарска је вешто користила те околности склапајући уносне послове. Швајцарске индустријске гране које нису могле у мирнодопским условима да конкуришу америчким, енглеским, немачким, француским и италијанским компанијама у многим сегментима, одобравале су повољне кредите за набавку својих производа. Пословна филозофија швајцарских привредника најбоље се огледала у речима које је директор хинвилске фабрике пољопривредних машина упутио југословенском генералном конзулу, када је рекао: „Знам да ће бити 1946. године за вас америчке вршалице јевтиније него швајцарске, али исто тако знам да је сваки сељак конзервативан. Ако ће он научити сад да ради на нашим швајцарским вршалицама, он неће бити

прописа на које су се земље потписнице обавезале. Због пада светске трговине током тридесетих година, ограђивања свих држава света шареноликим девизно-валутним прописима и опште блокаде у извршењу међународних новчаних трансакција, постигнут је договор да се на међународном нивоу постигне споразум о јединственим правилима по којима ће се вршити размена. ММФ је тиме постао наднационална институција за контролу и регулацију међународних монетарних и финансијских кретања, док је Међународна банка за обнову и развој добила задатак да инвестира средства на дужи рок под малим интересом примарно у ратом разрушене државе, чиме би помогла бржу обнову и изградњу тих земаља (ДАМСПРС, 1945, ПА, Међународне организације, ф. 24, д. 6852, Кратак преглед споразума закључених на конференцији у Бретон Вудсу). Због Џонстоновог закона којим је америчким државним и приватним банкама било забрањено да издају кредите страним државама које нису платиле дугове из претходног рата, али и склоности америчких фирми да учествују у вођењу и добити својих инвестиција, Р. Бићанић је проценивао да ће будућа Међународна банка за обнову и развој бити најсигурнији извор капитала за југословенску привреду. Но, до усаглашавања на мултилатералном плану, југословенска влада се окренула трговинском повезивању на билатералном нивоу (АЈ, 836/III-1-а/4. Извештај Рудолфа Бићанића о стању преговора о извршењу Уговора о зајму и најму и осталим питањима, Сан Франциско, 7. мај 1945).

²⁰ Fred L. Block, *The Origins of International Economic Disorder, A study of United States International Monetary Policy from World War II to the present*, Los Angeles 1978, 32–70.

²¹ ДАМСПРС, 1945, ПА, Швајцарска, ф. 31, д. 4785. Извештај посланика у Швајцарској Милана Ристића МИП-у, 21 септембар 1945.

вољан да мења пољопривредне машине, да поново учи рад на новим стројевима”.²²

Друга околност, домаће природе, била је везана за део златних резерви Народне банке депонованих у швајцарским банкама. Оно што је кочило југословенске набавке и склапање трговинског споразума, поред питања швајцарске имовине у Југославији, било је везано за систем плаћања. Југословенске власти су желеле да испослују робни кредит у висини од 30 милиона франака гарантујући да ће кредит бити уредно плаћен током времена, али Швајцарци нису били спремни да дозволе велике набавке без гаранције у злату Народне банке Југославије.²³ Међутим, како је време протицало Швајцарска је у први план све више истицала питање имовине. У међувремену, југословенска делегација је обилазила швајцарска предузећа, упознавала се с методама организације и техничко-технолошким достигнућима индустрије, а обавила је и мање набавке путем директних погодби с предузећима, да би у септембру напустила Швајцарску не испунивши задатак који јој је био намењен.²⁴

Тешкоће које су пратиле наступ југословенских трговинских делегација током 1945. године биле су у највећој мери скопчане са расплетом на домаћој политичкој позорници. Потенцијални југословенски партнери са Запада чекали су исход избора за Уставотворну скупштину, одлажући потписивање било каквог споразума до разрешења ситуације. Југословенски посланици у иностранству увиђали су да државе Западне Европе с „великом лакоћом” склапају међусобно билатералне трговинске споразуме, док преговори са СССР-ом и земљама совјетске „орбите” наилазе на потешкоће. Овакви потези тумачени су као стварање „западног економског блока” и они су коинцидирани са процесом организовања државних институција, а све то је ограничавало домете ДФЈ у 1945. години.²⁵ Став Политбироа ЦК КПЈ по питању спољнотрговинских односа у 1945. години је на заседању почетком 1946. био децидиран, „нисмо се са СССР повезали како треба, а с другима такође нисмо – сада лебдимо у ваздуху”.²⁶

Укупна размена с неколико западних земаља с којима је Југославија трговала током 1945. није прешла износ од 300 милиона динара. Са 267 милиона динара до краја године, вредност размене износила је 18,5% укупне размене с иностранством у 1945. Удео Италије износио је 7,9%, САД 9,2%, три западне зоне окупиране Немачке 1%, Аустрије 0,2%, Грчке 0,1% и Швајцарске 0,05%. С осталим земљама „западног блока” размена се сводила на нижи ниво и то пре свега на најхитније набавке. Од артикала које је Југо-

²² ДАМСПРС, 1945, ПА, Швајцарска, ф. 31, д. 185. Извештај генералног конзула у Швајцарској помоћнику министра МИП-а С. Гавриловићу о успостављању југословенско-швајцарских трговинских односа, 1945.

²³ ДАМСПРС, 1945, ПА, Швајцарска, ф. 31, д. 4785. Извештај посланика у Швајцарској М. Ристића МИП-у, 21. септембар 1945.

²⁴ ДАМСПРС, 1946, ПА, Швајцарска, ф. 81, д. 2114. Извештај посланика у Швајцарској М. Ристића МИП-у, 27. фебруар 1946.

²⁵ ДАМСПРС, 1946, ПА, Белгија, ф. 13, д. 439. Извештај поводом преговора за успоставу трговинских односа са Белгијом, 7. јануар 1946.

²⁶ *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ (11. jun 1945 – 7. jul 1948)*. Priredio Branko Petranović, Beograd 1995, 133.

славија извозила у поменуте земље, убедљиво су предњачила алкохолна пића и портланд цемент. Из Италије је увозила агруме, цивилну одећу, кухињску со, гуму, машине за обраду метала и апарате за струју, а из САД камионе и друга превозна средства. Из окупираних Немачке и Аустрије увожена су памучна предива, свилена предива, аутомобили и друге мање потрештине у складу с могућностима, јер је Југославија обе државе теретила за разарање и пљачку имовине током окупације, па се надала да ће од ове две државе највише добити преко спровођења реституција и репарација.²⁷

Старе европске силе, Енглеска и Француска, као и нова светска суперсила САД, отежавале су склапање трговинских уговора са Југославијом намећањем монетарних платних споразума. Прве две нису биле спремне да се излажу већем финансијском ризику због нејасних политичких прилика,²⁸ док су САД изговарајући се државним монополом ФНРЈ на спољну трговину пристале да успоставе само ограничене трговинске односе²⁹, а питање давања зајма било је условљено смањењем броја војника и одустајањем од територијалних амбиција према Трсту.³⁰ Почетак 1946. донео је прве трговинске споразуме, а један од првих споразума привременог карактера закључен је с оне стране Ламанша, у Великој Британији. Британска влада је инсистирала да се прво склопи монетарни споразум, а преговори у том правцу отпочели су још у Београду новембра 1945. године.³¹ Вишемесечни преговори завршени су крајем марта 1946. када је нађено компромисно решење, па су преговори око склапања привременог трговинског споразума успешно приведени крају.³²

С Француском је стање било нешто повољније, мада послератна Југославија није много рачунала на значајнији обим размене због проблема с транспортом. Споразум потписан 15. јуна 1946. године утврдио је износ дуговања на име претходних зајмова које су Краљевина Србија и Краљевина СХС/Југославија узимале у Француској, а ближе је и дефинисан платни и трговински споразум.³³ Овим споразумом је предвиђено да Југославија у Француску извози дрво, конопљу, хмељ, живу, разне руде и да из ње увози електрични материјал, оптичке справе, хемијске производе и колонијалну робу. Како

²⁷ АЈ, 836-III-2-6/3, Статистички преглед Државног статистичког уреда о резултатима спољне трговине Југославије по месецима у 1945. години.

²⁸ ДАМСПРС, 1946, ПА, Француска, ф. 28, д. 5756. Извештај М. Јакшића шефа трговинске делегације ФНРЈ у Француској МИП-у, 16. мај 1946.

²⁹ ДАМСПРС, 1946, ПА, САД, ф. 6, д. 1657. Телеграм трговинског аташеа у Вашингтону Б. Хабјанића МИП-у, 4. јануар 1946.

³⁰ „Државни секретар за трговину Хенри Волас је југословенском министру Н. Петровићу рекао да је питање зајма чисто политичке природе јер о њему одлучује Стејт департмент, који услед тадашње политичке ситуације није био наклоњен давању зајма Југославији. На крају је министру Петровићу дао пријатељски савет да би Југославија требало да смањи број војника под оружјем, јер је претпостављао да је то главна препрека давању зајма” (ДАМСПРС, 1946, ПА, САД, ф. 6, д. 5115. Извештај отправника послова у Вашингтону С. Макиеда о посети код Воласа МИП-у, 12. април 1946).

³¹ ДАМСПРС, 1945, ПА, Енглеска, ф. 8, д. 6632. Извештај са конференције за припрему монетарног споразума између Југославије и Енглеске, одржане у просторијама Управе за спољну трговину, 27. новембар 1945.

³² ДАМСПРС, 1946, ПА, Енглеска, ф. 24, д. 2986. Извештај О. Јуранића Министарству спољне трговине ФНРЈ, 23. март 1946.

³³ ДАМСПРС, 1946, ПА, Француска, ф. 28, д. 7757. Извештај председника трговинске делегације М. Јакшића о трговинском споразуму са Француском, 14. јун 1946.

сувоземне комуникације нису биле подесне за транспорт, закључено је да ће Марсељ, највећа лука у Француској, али и на целом континенту, бити најподеснија за утовар и превоз француских производа до југословенских лука на Јадрану.³⁴ Готово истоветан трговински споразум као Француска, склопила је суседна Белгија с Југославијом 14. августа у Бриселу.³⁵

Услед несигурности Швајцарске у погледу политичких дешавања у Југославији преговори око трговинског споразума са Швајцарском започети су тек крајем августа 1946. године. Начелан став швајцарске делегације састојао се у инсистирању да се не уреди само трговински део споразума и плаћања која се ограничавају само на робни промет, већ да због југословенског захтева за издавање кредита треба уредити и финансијски трансфер. Овим је швајцарска страна хтела да трговинску размену постави на ширу основу, покушавајући да расчисти терен за дугорочну сарадњу с Југославијом. Две државе су се сагласиле с овим предлозима и споразум је закључен 21. септембра. Југославија је овим споразумом обезбедила куповину машина, апарата и делова за текстилну и електроиндустрију, док је с друге стране обезбедила тржиште за извоз дрвета, руда, угља, прехранбених производа и алкохолних пића. Овим су обезбеђене поруцбине инвестиционог карактера за предстојећу индустријализацију земље, а клаузула о деблокирању злата депонованог за време рата из НДХ у швајцарским банкама, ослободила је средства за додатне набавке било у Швајцарској или некој другој страниој земљи.³⁶ Трговински споразум са Швајцарском дошао је у време наглог захладњења свеукупних односа са САД после обарања америчких авиона изнад Словеније³⁷ и њиме је заправо осигуран приступ тржишту једне развијене индустријске земље.³⁸

Кретање југословенске привреде у правцу планирања било је у колизији с тенденцијама развоја западних привреда.³⁹ Поред овога, дефицит спољнотрговинског пословања с иностранством у 1945. години проузроковао је несташицу преко потребних девиза за набавке у тим земљама. Извоз је још увек „патио“ од акутног недостатка продукције, па су југословенске власти решиле да реорганизацијом у виду „прве и последње генералне пробе“ пред почетак планирања на свим нивоима, донесу оквирни годишњи план производње за 1946. годину.⁴⁰ Свеопштим напрезањем целокупне индустрије испуњено је 78% планом предвиђене производње.⁴¹ Обим спољне трговине је с једне милијарде и 423 милиона у 1945. скочио на четири милијарде и 538

³⁴ ДАМСПРС, 1946, ПА, Француска, ф. 28, д. 9681. Трговински споразум између Француске и Југославије; АЈ, 9-6-4. Преглед трговинских споразума, 1946.

³⁵ ДАМСПРС, 1946, ПА, Белгија, ф. 13, д. 10811. Телеграм амбасаде у Белгији МИП, 6. септембар 1946.

³⁶ ДАМСПРС, 1946, ПА, Швајцарска, ф. 81, д. 12240. Извештај помоћника министра спољне трговине В. Срзентића МИП, 27. септембар 1946.

³⁷ Војан Dimitrijević, Dragan Bogetić, *Tršćanska kriza: 1945–1954: vojno-politički aspekti*, Beograd 2009, 30–36.

³⁸ ДАМСПРС, 1946, ПА, Швајцарска, ф. 81, д. 13202. Извештај посланика М. Ристића МИП, 4. новембар 1946.

³⁹ *Борба*, 26. јун 1945. године.

⁴⁰ АЈ, СПК, 41-215-366. Образложење оквирног плана индустријске производње за 1946. годину.

⁴¹ АЈ, СПК, 41-215-366. Статистички подаци структуре индустријске производње по групама А и Б у 1939. и 1946. години; *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ*, 536.

милиона динара у 1946. години, што је довело до пораста обима размене за 219%. После дефицита од 420 милиона у размени с иностранством у 1945. години, уследио је суфицит у вредности од 1 милијарде и 183 милиона динара или око 23,5 милиона долара према тада важећем курсу. Стратегија форсираног извоза зачета почетком 1946. дала је очекиване резултате и пружила спољнотрговинским предузећима преко потребне девизе за набавке у иностранству.⁴²

Успех на спољнотрговинском плану у 1946. години благо се одразио на удео западних земаља у укупној југословенској трговини с иностранством, који се са 18,5% попео на 22,6%. На пораст од 4,1% утицале су далеко веће извозне могућности, али и активнија трговинска политика према Западу, која је резултирала низом трговинских споразума. САД више нису биле водећи трговински партнер, јер је то место заузела Холандија. Респектабилна трговачка флота, иако само делић некадашњег сјаја из колонијалних времена, у ратом промећеном континенталном саобраћају отварао је Холандији широке хоризонте привредне сарадње с приморским државама Европе. Холандија је већ током 1946. покушала да искористи то своје преимућство како би што више ублажила последице дугогодишњег негативног платног биланса⁴³, а Југославија као медитеранска земља с дугом обалом и три модерне луке погодне да приме и укрцају велике количине робе, пружала је одличну прилику. У том настојању Холандјана велики значај је имао једногодишњи трговински споразум закључен 20. јуна 1946. године с предвиђеним обимом размене од 360 милиона динара.⁴⁴ Сарадња с Холандијом с којом је до Другог светског рата остварена тек незнатна сарадња, добила је трговинским споразумом чвршће основе, тако да је у 1946. удео Холандије у укупној југословенској размени с иностранством износио 8,1% или 353 милиона динара, чиме је ова, углавном уравнотежена размена, седам месеци пре предвиђеног рока готово испунила уговорену висину размене. Економски односи са САД бележили су драстичан пад трговине за 6 пута у односу на 1945. годину, а амерички удео у југословенској спољној трговини сада је био скромних 1,5%. За разлику од САД, Италија је задржала другу позицију међу западним партнерима са 5%, следиле су Аустрија са 4,2%, Швајцарска 2,3%, В. Британија 0,7%, Француска 0,55%, Белгија 0,15% и Грчка 0,1%. У трговини са Западом ФНРЈ је остварила суфицит спољнотрговинске размене, а када се гледају наведене земље појединачно, суфицит је остварен с Белгијом, В. Британијом, Грчком, Холандијом, Француском и Швајцарском. Само с Италијом, Аустријом и САД је забележен дефицит платног биланса током 1946. године.⁴⁵

⁴² АЈ, 836/III-2-д/6. Преглед извоза и увоза у 1946. и 1945. години у Југославији, 1946.

⁴³ Jan L. Zanden, *The Economic History of the Netherlands 1914–1995, A small open economy in the 'long' twentieth century*, London and New York 1998, 120–124; *Statistical Yearbook of the United Nations 1948*, New York 1948, 126, 280; Холандија, бивша колонијална сила с малим доминионима у Индонезији и Африци преосталим од некада великог колонијалног царства, и у двадесетом веку је благодарјећи свом географском положају између Британије и континента наставила да заузима значајно место у поморској трговини (Исто).

⁴⁴ АЈ, 9-6-4, Преглед трговинских споразума, 1946.

⁴⁵ *Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949. godinu*, Beograd 1955, 223–435.

Неповерење према великим силама које је било стално присутно осећање међу југословенским државним и партијским врхом, после обарања савезничких авиона изнад Словеније и новог заоштравања ситуације око Трста, почињало је да добија контуре отвореног непријатељства. Бојазан да економска зависност уз политичко мешање западних сила у унутрашња питања може довести до губитка суверенитета, све више је мучила југословенско руководство и терала званични Београд на заоштравање односа.⁴⁶ То питање је посебно подгревао страни капитал у земљи који је пласиран у индустрији, рударству и електропривреди. Посебно подозрење изазивао је капитал пореклом из великих држава, као што су САД, Енглеска и Француска, чији су грађани у међуратном периоду добили концесије за експлоатацију природних богатстава. Компаније из мањих држава уживале су толерантнији третман југословенских власти, јер мале државе нису представљале никакву политичку претњу по Југославију,⁴⁷ па је стога уложен велики напор да се на првом месту учврсте трговински односи с малим земљама Западне Европе.⁴⁸

Први симптоми почетка овог заоштравања у случају Југославије, кључног совјетског савезника у Јужној Европи, били су отворен сукоб југословенске делегације с британском страном на Париској мировној конференцији и нешто касније обарање америчких авиона изнад Словеније. Заоштравање односа са САД није се битније одразило на економску сарадњу с осталим земљама Запада. На такав расплет добрим делом утицала је и помирљива британска политика, која је отопљавањем односа с Југославијом хтела да очува своје позиције на Балкану као стратешки изузетно важне за контролу источног Медитерана.⁴⁹ Остале европске државе у кризним послератним данима често су привредну сарадњу стављале испред политичких питања, јер су економски бенефити били значајан чинилац стабилизације прилика код куће.⁵⁰ Да је то уистину било тако, показује тенденција раста у размени са Западом почетком 1947. која је ишла узлазном путањом, док је у истом периоду размена са совјетским блоком била у паду. Економски показатељи размене с иностранством указују на процес кретања у правцу веће равнотеже у трговини с оба блока држава. Размена са „западним блоком” добијала је већи замах и тренд је показивао позитивне стопе раста, док се трговина са совјетским блоком кретала силазном путањом. Другим речима, економски односи са Западом и Истоком нису увек пратили политичку линију, већ су били условљени низом других, претежно општекономских и геокономских чинилаца, као што су цене роба на светском тржишту, могућност и цене транспорта, наслеђене привредне везе и технолошке потребе земље.⁵¹

⁴⁶ АЈ, 836/1-2-а/68. Пријем амбасадора САД Ричарда К. Патерсона код маршала Тита, 31. август 1946.

⁴⁷ *Zapisnici sa sednica Politbiroa Centralnog komiteta KPJ*, 115–180.

⁴⁸ ДАМСПРС, 1946, ПА, Белгија, ф. 13, д. 439. Извештај о успостави трговинских односа са Белгијом, 15. јануар 1946, 168–169; АЈ, 9-6-4, Одељење за трговинске споразуме, општа преписка бр. 51041, 1946; АЈ, 836/1-3-6/287. Извештај о трговинским преговорима са Холандијом и Белгијом.

⁴⁹ Ђоко Трипковић, *Prilike u Jugoslaviji i V. Britanija 1945–1948*, Београд 1990, 147–149.

⁵⁰ Волтер Лакер, *Историја Европе 1945–1990*, Београд 1999, 80–85.

⁵¹ *Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije za 1946, 1947, 1948 i 1949. godinu*, 223–435.

Приближавањем почетка Првог петогодишњег плана индустријализације и електрификације земље државни врх је све више увиђао да без економске сарадње са западним делом света неће бити могуће извршити амбициозно замишљене пројекте.⁵² На првом месту наметало се питање поправљања нарушених односа са великим силама на Западу. С тим у вези долази до зачетака редефинисања односа према Великој Британији и САД у циљу превазилажења нагомиланих нетрпељивости. Први предлог за решавање међусобних спорова упућен је британској влади крајем пролећа 1947. године. Југословенска влада је том приликом изразила спремност да у целости изврши надокнаду за национализовану имовину британских грађана и фирми, као и да отпочне преговоре око новог трговинског споразума. Британска страна је у начелу прихватила југословенски предлог инсистирајући на доласку представника југословенске владе у Лондон.⁵³ У међувремену у Лондону је дошло до промене плана, па је крајем јуна у Београд стигла британска делегација предвођена Филипом Ноел Бејкером. У склопу делегације у Београд је допутовао и стари познаник маршала Тита из ратних дана Фицрој Маклин, који је са југословенским државним врхом обавио низ неформалних разговора. Појава Ф. Маклина у Белом двору указује да је лабуристичка влада у Лондону сматрала да се политика са Београдом може водити независно од уплитања из Кремља. Посебно је срдачан пријем британске делегације у Југославији будио наду да се политички неспоразуми могу брзо превазићи. Насупрот британске дипломатије која је процењивала да би Тито у најближој перспективи могао да постане „слободни агент”, амерички амбасадор у Југославији, Кевендиш Кенон, није делио британски ентузијазам.⁵⁴ Ипак, у

⁵² АЈ, 836/1-3-b/933. Забелешка о разговору начелника II рег. одељења друга Прице са енглеским амбасадором Пиком на дан 29. маја 1947. године.

⁵³ АЈ, 836/1-3-b/931. Депеша Љубодрага Ђурића маршалу Титу са текстом британске ноте којом Влада Велике Британије прихвата предлог југословенске Владе за решавање питања британске имовине национализоване у Југославији и изражава спремност за отпочињање преговора за склапање економских споразума између две земље, Београд, 30. јун 1947.

⁵⁴ Foreign Relations of the United States (FRUS), 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 580, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, November 11, 1947; Отправник послова америчке амбасаде у Београду, Џон Кабот, изнео је супротну оперсацију у погледу будуће Титове позиције према Москви у извештају својој влади од 7. јуна 1947. године. Он је истакао да су југословенски интереси осуђени да се с времена на време сукобљавају са совјетским интересима и да југословенски комунисти неће увек слепо следити совјетску политику. Свој став поткрепљивао је одлучношћу Тита и његових најближих сарадника да се супротставе сваком мешању у унутрашња питања. Поред тога, посебно је нагласио постојање умерене струје у влади која се залагала за побољшање односа са западним силама (FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 559, The Chargé in Yugoslavia (Cabot) to the Secretary of State, Belgrade, June 7, 1947); После одласка Ричарда Патерсона из Београда, октобра 1946, Кабот је, као један од најбоље образованих дипломата у америчком Државном секретаријату, добио задатак да у пролеће 1947. године у својству отправника послова преузме руковођење пословима амбасаде до доласка новоименованог амбасадора Кевендиша Кенона. Разлог његовог доласка у Београд налазио се у потреби да се изгледе лоши односи са југословенским властима које је амбасадор Патерсон оставио иза себе и уочи потенцијалне тачке за унапређење међусобних односа. За свега неколико месеци у Београду успео је да успостави јаке везе са значајнијим југословенским званичницима и добро упозна свеопште прилике у Југославији. Ставови из јуна 1947. године детаљно је елаборирао месец дана касније када је образложио начин на

Београду су направљени први кораци у правцу обештећења за национализовану британску имовину и покренуто је питање склапања дугорочног економског споразума. Исход београдских преговора иако није довео до неких драстичних промена наговештавао је започињање нове фазе односа са Западом.⁵⁵

Преговори са Великом Британијом око склапања трговинског споразума настављени су почетком новембра исте године, а у име Југославије преговоре је водио помоћник министра иностраних послова Владимир Велебит. Наставак преговора у Лондону означио је крај дотадашњег крутог курса у спољнополитичком деловању југословенског државног врха. Покушај да се са Великом Британијом успостави блиска сарадња имала је за циљ да се у очима западних великих сила „поправи” имиџ највернијег совјетског савезника и да се уједно демонстрира сувереност одлучивања у међународним питањима. У склопу преговора југословенска страна је покушала да испита могућност куповине постројења за црну металургију. У питању је била комплетна железара, која је већ била уговорена у Совјетском Савезу према Споразуму о набавкама индустријских постројења на кредит. Испоруке из СССР-а за железару коју је требало градити код Добоја нису се спроводиле у складу са југословенским очекивањима, па је влада у Београду настојала да испита могућност куповине на другој страни.⁵⁶ Међутим, испоруку таквих сложених технологија Влада Велике Британије условљавала је закључивањем трговинског споразума и исплатом обештећења за национализовану имовину. Индиректан утицај на преговоре имала су дешавања на глобалном нивоу. Над преговорима две државе почела је да се надвија сенка Маршаловог плана и све већи притисак САД на савезнике али и друге политички неутралне земље у погледу сарадње са државама совјетске интересне сфере⁵⁷, док су на приоритетну позицију Британци стављали трговинске споразуме са СССР-ом и Аргентином. Упркос свему, британска страна је исказала вољу да закључи краткорочни трговински аранжман, као и да помогне индустријализацију земље испорукама најнужније капиталне опреме за црну металургију.⁵⁸ Током преговора који су настављени до фебруара 1948. године

који би Југославија у блиској будућности могла веома лако изаћи из совјетског табора и постати независан играч у међународној политичкој арени (АЈ, 836/1-3-b/759. Извештај отправника послова америчке амбасаде у Београду Џона М. Кабота Државном секретару САД у коме износи своја гледишта према ситуацији у Југославији која би могла бити значајна за будућу политику САД, Београд, 7. јул 1947).

⁵⁵ АЈ, 836/1-3-b/933. Забелешка о разговору између Ноела Баркера, амбасадора Пика, посланика Јунгера с једне стране, и министра Симића, Вујасиновића и помоћника министра Беблера с друге стране 14. јуна 1947. године у 11 часова.

⁵⁶ ДАМСПРС, 1947, ПА, Енглеска, ф. 31, д. 424270. Телеграм Копчка из Лондона Поповићу и Кидричу, 26. новембар 1947; FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 581, The Chargé in the United Kingdom (Gallman) to the Secretary of State, London, November 13, 1947.

⁵⁷ АЈ, 836/1-3-b/828, Извештај посланика у Берну Милана Ристића министру иностраних послова Станоју Симићу, 29. април 1947; Ђоко Трипковић, „Југославија и Маршалов план”, *Istorija 20. века*, 1–2 (1990), 59–75; Емилија З. Цветковић, „’Два плана и два маршала’ у светлу југословенско-америчког односа (1947–1951)”, *Бацићина*, 57 (2022), 253–270.

⁵⁸ ДАМСПРС, 1948, ПА, Енглеска, ф. 43, д. 415395. Меморандум о енглеско-југословенским трговинским преговорима, 1948.

Југославија је понудила првокласне артикле исхране у замену за енглеске машине и инсталације за црну металургију. Но, британска влада није била спремна да пружи дугорочне гаранције услед могућих непредвидивих потеза југословенске владе, па су трговински преговори прекинути у фебруару 1948. године. Две државе су повољно решиле питање деблокаде југословенског злата, поморских потраживања и ратних дугова Југославије.⁵⁹

Обештећење грађанима и компанијама западних држава за национализовану имовину било је једна од важнијих предуслова неопходних за успостављање потпуних привредних односа.⁶⁰ Свака од влада западних земаља инсистирала је углавном на идентичним условима.⁶¹ САД су у погледу подизања нивоа економске сарадње биле најригорозније. Амерички амбасадор у Београду, Кевендиш Кенон, извештавао је Стејт департмент да Југославија прати совјетску политику економске интеграције у оквиру Источног блока путем закључивања дугорочних економских аранжмана, док са државама Запада склапа искључиво краткорочне трговинске уговоре. Америчка администрација била је опрезна у дипломатском и економском наступању према Југославији услед низа непријатељских потеза начињених противно њеним интересима почев од лета 1945. године.⁶² Но, однос америчке државе није увек обавезивао приватне компаније да својевољно предузимају пословне подухвате у Југославији. И поред интереса појединих америчких приватних компанија да сарађују са Југославијом,⁶³ несугласице на релацији Београд–Вашингтон утицале су на успостављање било ког облика привредне сарадње. Америчка страна је захтевала неодложно решавање питања национализоване имовине, исплате дуга по основу Закона о зајму и најму и материјално обештећење породица погинулих пилота.⁶⁴ С друге стране, због огромних потреба Југославије за финансијским средствима за потребе индустријске изградње, Брозова влада је инсистирала да јој се омогући коришћење златних резерви Народне банке Југославије похрањених у САД пред сам почетак Другог светског рата. Међутим, САД су током маја 1947. године одлучиле да се потраживања њених компанија и грађана наплате из

⁵⁹ ДАМСПРС, 1952, ПА, Енглеска, ф. 22. Послератни економски односи Југославије са Великом Британијом, 1952; На немогућност Југославије да склопи трговински споразум и тиме осигура набавку машина и инсталација неопходних за извршење задатака Првог петогодишњег плана, у Великој Британији велики утицај је имао Маршалов план, јер је ограничавао право британској влади да мимо знања америчке владе извози стратешке сировине и капитална постројења у земље совјетског блока (АЈ, 836/1-3-6/939. Забелешка из извештаја трговинског изасланика у Лондону М. Перовића од 5. априла 1948. године о Маршаловом плану и привреди Енглеске).

⁶⁰ ДАМСПРС, 1948, ПА, Швајцарска, ф. 136, д. 42759. Наши економски односи са Швајцарском, 22. јануар 1948.

⁶¹ ДАМСПРС, 1948, ПА, Француска, ф. 8, д. 42350. Трговински преговори са Француском, 4. септембар 1948.

⁶² FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 569, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, August 7, 1947.

⁶³ ДАМСПРС, 1947, ПА, САД, ф. 8, д. 27379. Меморандум америчке фирме "Institute of Foreign Trade" по питању успостављања привредне сарадње, 23. април 1947.

⁶⁴ ДАМСПРС, 1947. Строго поверљива политичка архива (СППА), САД, ф. 3, д. 1726. Телеграм В. Велебита из Вашингтона Министарству иностраних послова, 9. август 1947.

депонованих југословенских резерви, а одлука о издавању извозних дозвола додатно је отежала југословенску позицију.⁶⁵

Дипломатска офанзива у правцу отопљавања односа са Западом започета у Београду приликом посете британске делегације током прве половине јуна 1947. године настављена је наредног месеца у Вашингтону. На изразито тешким преговорима у америчкој престоници југословенску делегацију предводио је један од Титових најповерљивијих сарадника, В. Велебит, који је добио задатак да води преговоре и са Великом Британијом. Велики напори да се постигне договор запали су у потешкоће услед превеликог захтева за надокнаду америчке стране⁶⁶ и до краја године нису направљени већи помаци због непопустљивости обе стране. Јесени 1947. године министар иностраних дела Станоје Симић и његов заменик Алеш Беблер, револтирани због америчког одбијања да се постигне споразум, напустили су Вашингтон и вратили се у Београд на консултације са најужим државним руководством.⁶⁷ Промена америчког става је наступила тек крајем новембра када је амбасадор К. Кенон у разговору са В. Велебитом предложио да се сусретне лично са маршалом Титом и том приликом размотри питање отопљавања међусобних политичких и економских односа.⁶⁸ Последњих дана децембра одиграле су се крупне промене у југословенској унутрашњој политици, које су се последично одразиле на даљи спољнополитички курс земље. Оне су знатним делом индуковане стагнацијом привредне сарадње са СССР-ом, Чехословачком, Пољском и Мађарском од којих је Југославија очекивала могућност куповине капиталне опреме потребне за индустријализацију. Околност да се совјетска привреда налазила у процесу обнове и да су њени капацитети били усмерени искључиво у те сврхе, као и да је Чехословачка као и остале источноевропске привреде била принуђена да велики део својих снага одвоји за реконструкцију СССР-а, почеле су негативно да се одражавају на југословенске циљеве индустријализације. Уз овакве околности, неблагонаклон однос на првом месту Чехословачке, а потом и других држава совјетске орбите према осамостаљењу југословенске привреде, одлучујуће су утицали на маршала Тита и његове најближе сараднике да реалније сагледају политичку ситуацију у којој се наша земља.⁶⁹

Амерички дипломатски представници у Београду увидели су да је југословенска влада била принуђена да отпочне са делимичном активацијом тржишног механизма услед неочекиваног заостајања у индустријској из-

⁶⁵ ДАМСРС, 1947, ПА, САД, ф. 8, д. 426906. Телеграм југословенског амбасадора С. Косановића Министарству иностраних послова ФНРЈ, 24. март 1947.

⁶⁶ ДАМСРС, 1947, ПА, САД, ф. 8, д. 1070. Телеграм В. Велебита из Вашингтона Министарству иностраних послова ФНРЈ, 12. јул 1947; FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 566, The Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 16, 1947.

⁶⁷ ДАМСРС, 1947, СППА, САД, ф. 3, д. 1726. Телеграм В. Срзентића из Вашингтона министру финансија С. Жујовићу, 8. новембар 1947.

⁶⁸ АЈ, 836/1-3-б/763. Забелешка о разговору друга Велебита са америчким амбасадором К. Кеноном, 27. новембар 1947.

⁶⁹ Central Intelligence Agency Records Search Tool (CREST), GCIAR, CIA-RDP82-0045-7R002300670005-2, Yugoslavia and the Cominform, February 15, 1949; Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka J. V. Staljina*, Beograd 1978, 122–123.

градњи амбициозно замишљених објеката Првог петогодишњег плана. Брзова влада је била приморана да крене у спровођење нове економске политике и да на спољнотрговинском плану почне да уважава неопходност сарадње са САД. Југословенски државни и партијски врх постао је свестан да се прегнућа Прве петолетке не могу извршити без америчких машина и транспортних средстава. Амерички пословни људи који су се тих дана обрели у Југославији били су изненађени срдечношћу домаћина и инсистирањем југословенске Владе за успостављањем тешње економске сарадње. Југословенски трговински аташе у Вашингтону, Бено Хаџјанич, вративши се на консултације у Београд у октобру 1947. године имао је сусрет са америчким амбасадором Кеноном и том приликом изразио је „снажно уверење и одлучност” Југославије да повећа трговину са САД.⁷⁰

„Мали сигнали” које је током друге половине 1947. године почела да шаље југословенска страна били су јасно схваћени од стране америчког дипломатског представника у Београду. Крајем децембра амбасадор Кенон је у разговору са Владимиром Велебитом иницирајући састанак са маршалом Титом подвукао потребу појачавања међусобних трговинских односа.⁷¹ Амерички амбасадор је првих дана 1948. године био изненађен тако брзом реакцијом и позивом на аудијенцију у Бели двор. Током разговора маршал Тито је поред политичких инсистирао на економским питањима. Политички део разговора водио се у правцу кристалисања међусобних погледа на питање Трста и Грчке. Шеф југословенске државе решење питања Трста видео је у спровођењу постигнутог споразума, док је негирао било какву намеру да се Југославија озбиљније умеша у грађански рат у Грчкој истичући да је најпречи државни задатак привредни развој земље. Тито је приликом аудијенције америчког амбасадора посебно нагласио да Југославија неће предузимати било какве непромишљене потезе који би угрожени мир у том делу Европе. Сурова политичка реалност на међународној позорници и унутрашње околности терале су југословенског маршала да потисне идеолошка осећања и прихвати практичнији поглед на међународну политику.⁷² Приликом посете америчког амбасадора економске теме нису доминирале, али је маршал Тито истакао да се, поред нормализације трговинских односа, превасходни интерес Југославије налази у могућности куповине машинске и електричне опреме из САД. Питање набавке капиталне опреме било је витално с обзиром да испоруке из савезничких држава Источне Европе нису ишле жељеним током и то је угрожавало испуњење планова индустријализације. С тим у вези маршал Тито је изнео предлог да се укине забрана америчким туристима за путовање по Југославији и регулише питање накнаде за национализовану имовину америчких компанија и грађана. Према Титовом схватању обештећење за национализовану имовину требало је решити тако што би Влада САД

⁷⁰ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 583, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, November 18, 1947.

⁷¹ A.J, 836/I-2-a/73. Пријем америчког амбасадора Кевендиш Кенона код маршала Тита, 3. јануар 1948.

⁷² FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 685, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, January 3, 1948.

из југословенских златних резерви узела на име аванса 20 милиона долара у злату док се у међусобним преговорима не усагласи тачан износ накнаде, а заузврат је тражено да се Југославији омогући куповина америчких машина за преостали износ златних резерви.⁷³ Амбасадор Кенон је на крају разговора подвукао да све док се југословенска политика према САД из корена не промени не може се очекивати задуживање у америчким банкама, склапање трговинског споразума, као ни решавање питања блокираних монетарних резерви на обострану корист.⁷⁴

Недуго после пријема америчког амбасадора код маршала Тита уследио је безуспешно изношење проблема деблокаде златних резерви током трговинских преговора у Москви. Југословенска делегација је покушала да од Совјета добије кредит у висини од 60 милиона долара за шта је понуђено покриће у злату које се налазило у САД. После неуспеха у Москви где се почела назирати промена совјетске политике према Југославији,⁷⁵ званични Београд је покушао да читав случај изнесе пред Економско-социјални савет Уједињених нација. Међутим, у Њујорку је дошло до потпуног одсуства интереса за проблем блокираних монетарних резерви, па се југословенска дипломатија нашла у ћорсокаку. Позив америчког амбасадора Кенона да се поново отпочне са преговорима дао је нови импулс за наставак финансијских преговора са САД, који су се протегли током читавог пролећа 1948. године.⁷⁶

Изостанак америчких и британских компанија на Загребачком сајму технике почетком маја 1948. године није обрадовао југословенско политичко и привредно руководство. Државни врх је све више схватао да рапидни темпо индустријализације може бити испуњен само ако се осигура шири економска сарадња превасходно са америчком а потом и другим привредама западног дела света. На међународном сајму у Загребу закључено је да две државе са капиталистичким друштвеним поретком, Швајцарска и Италија, доприносе индустријализацији Југославије више него било која од земаља совјетске интересне сфере. У немогућности да привредне односе са САД и Великом Британијом подигне на виши ниво, Југославија је била принуђена да тесно сарађује са Швајцарском и Италијом ради обезбеђивања већег дела потребне машинерије.⁷⁷ Петогодишњи трговински споразум вредан 250 милиона долара закључен са Италијом, заменио је и далеко надмашио инвестициони споразум са Чехословачком. Југославија се обавезала да Италији достави сировине неопходне како би италијанска индустрија про-

⁷³ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 686, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, January 4, 1948.

⁷⁴ Dragica Mugoša, „SAD i jugoslovenska 1948. godina”, *Istorija 20. veka*, 2 (1983), 62.

⁷⁵ AJ, 836/1-3-6/651. Делеша Миловану Ђиласу са молбом да пред совјетско руководство затражи зајам у злату, 19. јануар 1948; AJ, 836/1-3-6/651. Делеша М. Ђиласа маршалу Титу о разговору са Андрејем Ждановом, 26. јануар 1948; AJ, 836/1-3-6/651. Делеша М. Ђиласа маршалу Титу о разговору са Анастасом Микојаном, 11. фебруар 1948; AJ, 836/1-3-6/651. Делеша Е. Кардеља маршалу Титу о разговору са В. Молотовом, 13. фебруар 1948.

⁷⁶ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 693, The Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, May 14, 1948.

⁷⁷ ДАМСПРС, 1948, ПА, Југославија, ф. 91. Југославији недостају справе из САД и В. Британије, 10. мај 1948.

извела капиталне уређаје за специјалне фабрике које су се у том тренутку подизале у Југославији.⁷⁸

Околности у земљи су у међувремену ушле у турбулентан период. Хапшење министара задужених за привреду, Андрије Хебранга и Сретена Жујовића, тумачено је погрешно у западном јавном мњењу. Јер, још увек се није знала позадина у којој се одвијао сукоб југословенске и совјетске комунистичке партије, па се отуда мислило да њихова политичка ликвидација има везе са одговорношћу за успоравање економског напретка. Амбасаде западних сила у Београду уочавале су нагло повећање репресије коју је спроводила југословенска тајна полиција.⁷⁹ У тим околностима Југославија и САД су постигле нагодбу 11. јуна којом је утврђен износ од 17 милиона долара на име надокнаде у вези са потраживањима америчких грађана за изгубљену имовину.⁸⁰ Уговор је потписан непуних месец дана после објаве Резолуције Информбироа 19. јула, док је истог дана постигнут споразум којим је регулисано питање југословенског дуговања по основу Закона о зајму и најму.⁸¹ Закључењем ова два споразума најважнија спорна питања су решена и створена је основа за унапређење економских односа.⁸²

Објављивање резолуције Информбироа само донекле је изненадило политичка руководства држава Западног блока.⁸³ Амерички и британски дипломатски персонал у Београду спекулисао је о могућности раскида савезничких односа између Југославије и СССР-а још током друге половине 1947. године.⁸⁴ Југословенски одговор на совјетску ноту поводом Дунавске конференције био је први директни и неопозиви изазов који је нека од држава совјетског блока упутила врховном ауторитету у Кремљу. Руководство у Москви се први пут суочило са потенцијалним противником унутар својих редова.⁸⁵ Ускоро се показало да су размере сукоба знатно веће него што се претпостављало. Штампа на западу већ после неколико дана почела је са нагађањима о димензији сукоба. Амерички дипломатски представници у Београду очекивали су да ће југословенска Влада убрзо бити принуђена да упуту званичан захтев за помоћ, а Влада САД је тим поводом упутила јасне инструкције да се не предузимају никакве једностране акције док се југословенска влада прва не обрати за подршку.⁸⁶ Амерички амбасадор у Москви,

⁷⁸ ДАМСПРС, 1948, ПА, Југославија, ф. 91. Неке машине изложене на југословенском сајму, 11. мај 1948; АЈ, I-3-6/323. Споразум о трговинским односима и економској сарадњи између ФНРЈ и Републике Италије.

⁷⁹ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 695, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, June 8, 1948.

⁸⁰ АЈ, I-3-6/770. Преговори за ослобођење југословенске имовине у САД, 1948.

⁸¹ ДАМСПРС, 1948, ПА, Југославија, ф. 77, д. 417918. Финансијски преговори са САД, 1948.

⁸² ДАМСПРС, 1950, ПА, Југославија, ф. 55, д. 6801. Споразуми Југославија – САД, 15.9.1950.

⁸³ Miodrag Nikolić, *Informbiro*, Zagreb 1989, 80–81; Čedomir Štrbac, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja, Sukob KPJ i Informbiroa*, Beograd 1984, 98–101.

⁸⁴ FRUS, 1947, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 573, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, September 7, 1947.

⁸⁵ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 696, The Chargé in Yugoslavia (Reams) to the Secretary of State, Belgrade, June 18, 1948.

⁸⁶ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 699, The Military Attaché (Partridge) and the Naval Attaché (Sweetser) in Yugoslavia to the Secretary of State, Belgrade, June 29.

Валтер Смит, потенцијалне узроке сукоба налазио је у југословенској тежњи за стварањем федерације са Бугарском и Албанијом, подршци Маркосовој влади, покушајима да се успостави дугорочна трговина са западним светом и Титовој амбицији да буде независан и суверен политички актер на Балканском полуострву. У наредним данима постало је јасно да је криза озбиљнија него што су званичници на западу сумњали и све више се постављало питање колико дуго Југославија може издржати совјетски притисак. Преовладао је начелан став да се „побуњеном детету” мора помоћи ако позив стигне у Вашингтон и Лондон.⁸⁷

Неименовани југословенски званичник посетио је отправника послова америчке амбасаде у Београду почетком јула и том приликом поставио питање потеза које Влада САД намерава да предузме у погледу југословенско-совјетског сукоба. Југословенски званичник је том приликом казао да грчке избеглице и помоћ грчким партизанима представљају велико бреме за југословенску економију и да је донета одлука да се прекине са даљом помоћи. Затражио је од америчког отправника послова да својој влади пренесе молбу да амерички медији не дају блистава обећања о помоћи и не врше нападе на маршала Тита и његов режим. Разговор је завршен његовим уверавањем да Југославија наставља чврсто напред на курсу који је заузела и да ће таква политика бити потпуно подржана на предстојећем Петом конгресу КПЈ-а у Београду.⁸⁸ Обе стране су у недељама после Резолуције покушавале да дознају следеће потезе. Упркос предлозима појединих америчких званичника да се са Југославијом поведу трговински преговори, у консултацијама са Британцима одлучено је да се заузме позиција ишчекивања.⁸⁹

Опрезност у наступању америчке и британске дипломатије док се чекао расплет догађаја⁹⁰ није обавезивао привредне кругове да први ступе у неформалну акцију, испитају стање у Југославији и истраже перспективе могуће економске сарадње. Први пробој направио је Ноел Сарцент, генерални секретар америчке Националне асоцијације произвођача, који је лично допутовао у Београд августа 1948. године. Он је том приликом истакао жељу америчких привредника да се успостави јача међусобна сарадња, а посебно је нагласио интересовање за стратешке сировине као што су олово, боксит, цинк и бакар.⁹¹ Не би требало губити из вида да Н. Сарцент није деловао мимо знања и овла-

⁸⁷ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 703, The Ambassador in the Soviet Union (Smith) to the Secretary of State, Moscow, July 1, 1948.

⁸⁸ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 706, The Secretary of State to Certain Diplomatic Offices, Washington, July 6, 1948.

⁸⁹ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 711, The Secretary of State to the United States Special Representative in Europe (Harriman), at Paris, Washington, July 8, 1948; FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 712, The Secretary of State to the United States Special Representative in Europe (Harriman), at Paris, Washington, July 9, 1948.

⁹⁰ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 708, Memorandum by the Secretary of State to the Secretary of the Army (Royall), Washington, July 7, 1948.

⁹¹ AJ, I-3-6/768. Пропратно писмо Министарства иностраних послова, Кабинету Маршала Југославије са забелешком о разговору Срђе Прице са генералним секретаром Националне асоцијације произвођача Ноелом Сарцентом о економским и трговинским односима Југославије са САД и другим европским земљама и о Маршаловом плану, Београд, 11. и 12. август 1948.

шћења Стејт департамента, који је његовим посредством хтео да испита дубину и значај промена насталих после почетка отвореног сукоба са Совјетима.⁹² Југославију је крајем августа посетио начелник одељења Департамента за трговину САД који је том приликом обавио неформални разговор са југословенским помоћником министра за спољну трговину у коме је анализирана дотадашња трговинска размена две земље и размотрене могућности за њено унапређење у будућности. Пошто је посета обављена насупрот уобичајене дипломатске праксе трговинском изасланству у Вашингтону прослеђен је захтев да испита озбиљност промена у трговинској политици према Југославији.⁹³

Финансијски преговори Југославије и САД који су јула 1948. уз многе перипетије успешно приведени крају у Вашингтону, уједно су отворили и нове могућности међусобне сарадње. САД и Британија дозволиле су куповину нафте и нафтних деривата и тиме омогућиле функционисање транспортних путева у земљи. Британска дипломатија започела је са формулацијом политике покушаја одржавања Тита „живог и здравог” која се заснивала на пружању помоћи у највећој тајности од стране западних сила.⁹⁴ Американци су подупирали такав политички приступ схватајући да у случају медијски помпезно испраћене помоћи може доћи до нарушавања Титове позиције у земљи од стране делова КПЈ-а оданих Кремљу.⁹⁵ Последњих дана јула интензивирани су контакти са америчком страном како би се испитале могућности закључења трговинског уговора.⁹⁶ То се одвијало у сенци Петог конгреса Комунистичке партије Југославије на коме је заузет недвосмислен став да се све снаге морају употребити у циљу очувања суверености земље и права на самостално одлучивање.⁹⁷ И поред антисовјетских порука које је Пети конгрес имплицитно послао у јавност, западне силе су наставиле са стратегијом ишчекивања и испитивања даљих југословенских наступања на Дунавској конференцији почетком августа.⁹⁸ Југословенско држање у Савету безбедности Уједињених нација и неконфронтирање са совјетском делегацијом на Дунавској конференцији утицали су на опрезан став влада западних сила према даљим потезима југословенске стране.⁹⁹ Отуда је југословенско потра-

⁹² АЈ, I-3-6/769. Забелешка о писму инжењера Драге Иблера из Женева на адресу министра иностраних послова Станоја Симића, 17. август 1948.

⁹³ ДАМСРС, 1948, ПА, САД, ф. 9, д. 5504. Посета начелника Департамента за трговину Штрауса Министарству спољне трговине ФНРЈ, 28. август 1948.

⁹⁴ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 715, The Secretary of State to the Embassy in the Soviet Union, Washington, July 21, 1948.

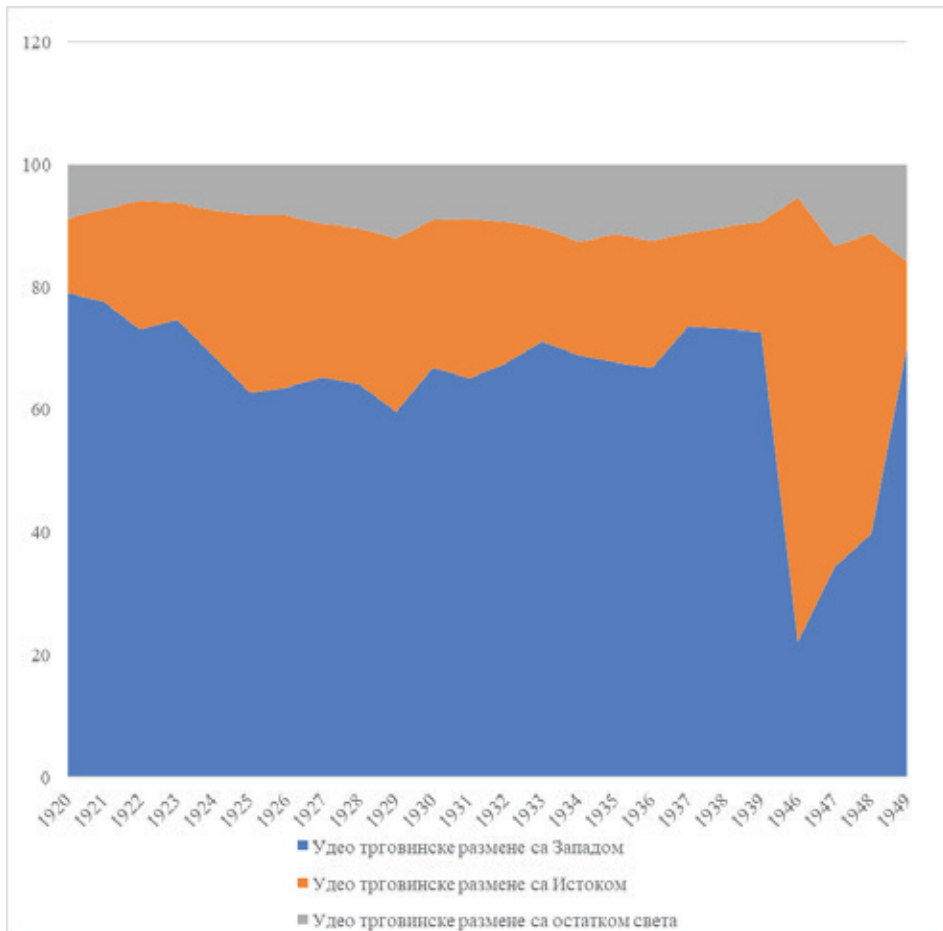
⁹⁵ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 716, Mr. Frank G. Wisner, Deputy to the Assistant Secretary of State for Occupied Areas, to the United States Special Representative in Europe (Harriman), Washington, July 22, 1948.

⁹⁶ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 719, The Ambassador in the United Kingdom (Douglas) to the Secretary of State, London, July 27, 1948.

⁹⁷ Историјски архив Београда (ИАБ). Легат Влајка Беговића (ЛВБ), 2821-6. Послератни конгреси СКЈ, Пети конгрес у Београду, јули 1948; Б. Петрановић, *Југославија на размеђу (1945–1950)*, Подгорица 1998, 41–49.

⁹⁸ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 721, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, August 12, 1948.

⁹⁹ АЈ, I-3-6/214. Забелешка о разговору друга Беблера са француским амбасадором Пајартом, 24. август 1948; FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 723, The Secretary of State to Certain Diplomatic Missions, Washington, September 3, 1948; Милан Гулић, „Београдска Дунавска конференција 1948. године”, *Историја 20. века*, 1 (2013), 193–194.

Графикон 1. Спољнотрговинска размена Југославије са светом од 1920. године до прекида односа са СССР-ом и земљама „народне демократије” крајем 1949. године¹⁰⁰

живање да САД одобри куповину опреме за експлоатацију нафте наишло на противљење,¹⁰¹ јер америчка дипломатија није била сигурна у држање Југославије у случају избијања новог светског рата.¹⁰² Југословенски државни врх је, у циљу стицања поверења, крајем 1948. године, покушавао да на

¹⁰⁰ Графикон је израђен према подацима из *Статистичких годишњака Краљевине СХС Југославије* за 1929, 1934–1935. и 1940. годину, те *Statistike spoljne trgovine FNR Jugoslavije* за 1946, 1947, 1948 и 1949. годину.

¹⁰¹ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 724, The Chargé in Yugoslavia (Reams) to the Secretary of State, Belgrade, September 14, 1948; Lorejn M. Lis, *Održavanje Tita na površini, Sjedinjene Države, Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2003, 92–93.

¹⁰² FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 728, The Acting Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, October 1, 1948.

индиректан начин увери САД да капиталну опрему неће реекспортирати у СССР.¹⁰³ Постепено обустављање трговинских односа са Совјетима утицало је на одлуку да се питање трговине неодложно реши по могућству без политичких условљавања. Благодан став, до тада неповерљивог министра иностраних послова Едварда Кардеља, према америчком амбасадору у Београду потврда је важности коју је трговински споразум са водећом западном суперсилом у том тренутку имао за Југославију.¹⁰⁴

Настали вакуум услед постепене обуставе трговинских односа са СССР-ом и другим источноевропским савезницима настојале су да искористе мале западне државе попут Холандије, које су у разговорима са југословенским званичницима добро уочавале деликатност ситуације у којој се земља нашла после објаве Резолуције. Холанђани су полазили од претпоставке да ће се Југославија суздржавати да се отворено обрати за помоћ западним силама, па да је отуда једина преостала могућност да се сачува економска независност проширење трговинских односа са малим европским државама.¹⁰⁵ Удео западних држава у југословенској трговини током 1947. године готово је дуплиран. Тада се око 35% југословенске размене обављало са овим делом света, а већ наредне тај удео је порастао на 40%. Сарадња са Италијом и Холандијом била је најразвијенија, а кооперација са Великом Британијом и Аустријом била је нешто мање динамична, али у перманентном успону. Укупно узевши, вредност размене повећана је готово за дупло у 1948. у односу на 1947. годину. Југословенски платни биланс био је углавном уравнотежен и пратио је преузете уговорене обавезе из трговинских споразума.¹⁰⁶

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Крајем 1948. године постало је очигледно да наступа ново поглавље у економским односима са Западом. Дотадашњи развој економских процеса условљавао је југословенско руководство да постепено ублажава идеолошки детерминисан однос према капиталистичком делу света, а на првом месту Великој Британији и САД, јер је неколико унутрашњих и спољних околности утицало на те промене. Најважнија је свакако била чињеница да је примаран задатак југословенских комуниста било испуњење Првог петогодишњег плана према коме су се равнале све остале околности. „Све за Петолетку” била је парола са којом се завршавао сваки документ проистекао радом државне администрације од 1947. до 1952. године и та крилатица недвосмислено указује колики значај је привредна изградња земље имала за руководство Комунистичке партије Југославије. То је било видљиво већ јесени 1947. године када је револуционарни ентузијазам у судару са колапсом аграрне политике морао да устукне због опасности тоталног економског слома. Ре-

¹⁰³ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 730, The Chargé in Yugoslavia (Reams) to the Acting Secretary of State, Belgrade, October 5, 1948.

¹⁰⁴ FRUS, 1948, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume IV, Document 731, The Ambassador in Yugoslavia (Cannon) to the Secretary of State, Belgrade, October 28, 1948.

¹⁰⁵ AJ, I-3-6/287. Строго поверљиви извештај посланства ФНРЈ у Хагу Министарству иностраних послова у Београду, 22. август 1948.

¹⁰⁶ *Statistika spoljne trgovine FNR Jugoslavije* за 1946, 1947, 1948 и 1949. годину, 223–435.

жим је услед практичне пропасти метода присилног откупа жита и других значајних производа од сељаштва изгубио значајан извор акумулације којим је планирао да финансира индустријализацију, а стање је додатно отежавала чињеница да је UNRRA пролећа те године престала да испоручује сваки вид помоћи Југославији. Тада је државни врх почео да увиђа да се без значајније привредне сарадње са Западом исход Петолетке не може повољно решити, а на такво становиште посебан утицај имале су велике тешкоће у погледу реализације инвестиционих уговора са СССР-ом и Чехословачком који се крајем 1947. године упркос великих очекивања нису остваривали предвиђеним темпом. Немогућност да се капитална опрема потребна за индустријализацију набави на Истоку усмерила је Југославију на другу страну, па је поведена активнија трговинска политика према Западу. Истовремено су поведени преговори са САД око деблокаде југословенских монетарних резерви. Ослонац на искључиво једну страну била је велика поука за југословенско руководство, а почетак сукоба са Москвом потврдио је да се у вођењу суверене државне политике на привредном плану не смеју „сва јаја ставити у један кош”. Унутрашње околности индуковане привредним потребама попут техничко-технолошке структуре предузећа, технолошког порекла саобраћајних средстава и наслеђених трговинских веза, били су изразито важни фактори који су како индиректно, тако и директно, морали утицати на одлуке спољне политике. Независни југословенски потези управо на спољнополитичком плану подведени су у Москви као издаја пролетерског интернационализма, а заправо су произлазили из аутентичних револуционарних порива који се нису мирили са спољним мешањем у доношење одлука и који су бринући о тековинама револуције настојали да на првом месту заштите сопствене интересе. На одређени начин крај 1947. и почетак 1948. године био је преломна тачка у политичком сазревању југословенског државног и партијског руководства. Револуционарни поступци у политици су уступили место државничким, а раскол унутар привидно монолитног совјетског блока током 1948. године постаће најбоља потврда промењеног схватања према односу између унутрашњих потреба и спољнополитичких интереса државе.

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: 2023/11/20

Accepted: 2024/4/1

ALEKSANDAR RAKONJAC, PhD, research associate
 Institute for Recent History of Serbia
 Trg Nikole Pašića 11/4, Belgrade, Serbia
 E-mail: aleksandar.rakonjac90@gmail.com

ECONOMIC ASPECTS OF THE YUGOSLAV-SOVIET SPLIT FROM 1948 IN THE LIGHT OF ECONOMIC COOPERATION WITH THE WEST (1945–1948)

SUMMARY: The Communist Party of Yugoslavia confronted numerous problems in the field of economy after the establishment of government in the country. Economic reconstruction of the country was the most difficult task that could not be carried out without

establishing trade cooperation with the rest of the world. Therefore, immediately after the liberation, an active policy was carried out in that direction. Making tighter economic ties with the USSR and other states of the Soviet sphere of interest, there was a reversal compared to the situation before the Second World War. Despite this, Yugoslavia had to take care of trade cooperation with the West. Inherited economic ties, the *technological* structure of companies mostly of Western origin, technical assistance from UNRRA and reparations that started to arrive from Germany, directed Yugoslavia towards a milder relationship with the capitalist part of the world. With the start of the First Five-Year Plan of Industrialisation, the need to expand foreign trade became paramount. The urgency of finding funds for the purchase of new and overhaul of existing industrial machinery necessary for industrialisation, forced the Yugoslav state and party leadership to begin negotiations with the United States of America regarding the unblocking of Yugoslav monetary reserves that were hidden in America before the Second World War. Furthermore, trade negotiations and negotiations regarding compensation for nationalised property were conducted in parallel with Great Britain and other industrialised western countries. Yugoslavia's independent international appearances at the end of 1947 and the beginning of 1948 became a thorn in Stalin's side. The strong pressure of the internal needs of the country's economic development combined with authentic revolutionary political experience influenced the increasingly sovereign foreign policy moves of the Yugoslav leadership. The beginning of the conflict at the end of March, initiated by accusations against Tito and his associates, was planned by Moscow leadership well before the internationalisation of the conflict. In this paper, there is an analysis of the economic factors and processes that had a significant impact on the termination of mutual relations between the "First and Second State of Socialism".

KEYWORDS: Yugoslavia, foreign trade, West, USA, Great Britain